

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

13(22)

2013

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

 VILNIUS 2013

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete, SocINDEX with Full Text

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytyis Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytyis Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Ieva Kripienė

Šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos transnacionalinėje erdvėje: Niujorko atvejis	9
Contemporary Immigrants from Lithuania in a Transnational Space: The Case of New York. Summary	31

Liutauras Labanauskas

Užsienyje išsilavinimą įgijusio jaunimo „sugrįžimo į Lietuvą“ patirtys	35
The ‘Return to Lithuania’ Experiences of Young Lithuanians who Graduated Abroad. Summary	55

Vitalija Stepušaitytė

„Namai – tai tas jausmas, kad esi reikiamoje vietoje reikiamu metu“: <i>namų</i> konstravimo ypatumai migruojant	59
‘In the Right Place at the Right Time’: The Constructions of <i>Home</i> in the Process of Migration. Summary	78

Will Gordon

Mobile Livelihoods: A Case Study of Lithuanian International Long-Haul Truck Drivers	81
Mobilus gyvenimas ir pragyvenimas: Lietuvos tarptautinių tolimųjų reisų vilkikų vairuotojų atvejo analizė. Santrauka	101

Robert Parkin

Administrative Reform and Its Consequences in the Tribal States of 2000 in India	103
2000 metų administracinė reforma ir jos pasekmės gentinėse Indijos valstijose. Santrauka	120

Saulius Matulevičius

‘Indianism’ in Lithuania: Re-enchantment of the World through ‘Playing Indians’	123
„Indianizmas“ Lietuvoje: pasaulio įprasminimas „žaidžiant indėnus“. Santrauka	142

Tacjana Valodzina

Kaimo daktaras ir jo praktika liaudiškojo religingumo požiūriu Baltarusijoje	145
Village Doctors and their Practice from the Point of View of Folk Religion in Belarus. Summary	166

Diskusijos / Discussions*Auksuolė Čepaitienė*

Apie etnografinį faktą, pateikėjų asmenvardžius ir discipliną	169
On Ethnographic Facts, Personal Names of Informants, and the Discipline. Summary	178

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija. V. Savoniakaitė (sud.) (<i>Vilius Ivanauskas</i>).....	179
Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai (2007), Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai (2009), Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai (2012). Ž. Šaknys (sud.) (<i>Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė</i>)	182
Petras Kalnys. Žemaičiai: XX a. – XXI a. pradžia (<i>Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė</i>)	191
Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė. Lietuvių šeima vertybių sankirtoje (XX a. – XXI a. pradžia) (<i>Petras Kalnys</i>)	199
Ю.І. Внукович. Літоўцы Беларусі. Этналагічнае даследаванне (<i>Jonas Mardosa</i>)	203
Tomas Pabedinskas, Rasa Pranskevičiūtė. Subkultūra (<i>Reda Šatūnienė</i>)	208
Beatrix Gombosi. „Köpönyegem pedig az én irgalmasságom...“ Köpönyeges Mária ábrázolások a középkori Magyarországon. „Mein weiter Mantel ist meine Barmherzigkeit...“. Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	212

Konferencijos / Conferences

XVI pasaulinis ISFNR kongresas Vilniuje (<i>Salomėja Bandoriūtė</i>)	215
XI SIEF kongresas Tartu (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	218
X Rusijos etnografų ir antropologų kongresas (<i>Jonas Mardosa</i>)	219
Trys SIEF tyrimo grupės <i>Ritualiniai metai</i> konferencijos (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	223

Sukaktys / Anniversaries

Etnologė, kultūros ir meno tyrinėtoja Giedrė Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	227
---	-----

Beatrix Gombosi. „Köpönyegem pedig az én irgalmasságom...“ Köpönyeges Mária ábrázolások a közép-kori Magyarországon. „Mein weiter Mantel ist meine Barmherzigkeit...“ Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn. Devotio Hungarorum 11. Fontes Religionis Popularis Hungaricae. Gabor Barna (red.). Szeged: Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2008. 232 p.: iliustr.

Beatrix Gombosi knyga, kurioje nagrinėjamas Gailestingumo Dievo Motinos atvaizdas viduramžių vengrų dailėje, pasirodė 2008 m. Segedo universiteto leidžiamos serijos „Devotio Hungarorum“, skirtos liaudiškojo pamaldumo šaltiniams Vengrijoje pristatyti, vienuoliktame tome (serijos redaktorius – žinomas Vengrijos etnologas, liaudies religijos tyrinėtojas dr. Gaboras Barna). Knyga sudomino dėl to, kad pas mus šis Dievo Motinos ikonografinis tipas nesulaukė išsamių tyrimų, yra tik vienas A. Aleksandravičiūtės straipsnis (Aleksandravičiūtė Aleksandra. 2002. Po Gailestingosios Dievo Motinos skraiste: pilietinis sakralinio vaizdinio aspektas, *Kultūrologija* 9: 94–109). Šioje trumpoje apžvalgoje ir pristatysiu šią B. Gombosi knygą.

Autorė ištyrė viduramžių Vengrijos bažnyčių sienų tapybą, kurioje vaizduojama Gailestingumo Dievo Motina. Tai vienas ankstyviausių Švč. Dievo Motinos ikonografinių tipų (dar vadinamas *Marija Užtarėja*, lot. *Mater Misericordiae*), paplitęs Vakarų ir Vidurio Europoje. Savo šaknimis jis susijęs su romėniškąja liaudies, valstybės ir valdovų globos simbolika.

Veikalą sudaro preambulė ir septyni skyriai, katalogas, bibliografija, iliustracijos. Tyrinėtoja įvade pateikia išsamią šio

Dievo Motinos ikonografinio tipo mokslinių tyrimų apžvalgą, apibrėžia chronologines ir geografines tyrimo ribas (dauguma tirtų sieninės tapybos pavyzdžių datuojama 1380–1420 m.). Nagrinėdama šio laikotarpio Vengrijos bažnyčiose išlikusius sieninės tapybos pavyzdžius, autorė remiasi ir plačiu Vakarų ir Vidurio Europos kontekstu, pateikia nemažai pavyzdžių iš kitų šalių atitinkamo laikotarpio dailės. Taip pat autorė įvade aptaria ir sieninės tapybos funkcijas bei vietą liturginėje erdvėje. Antrame skyriuje, apžvelgdama ikonografinio tipo kilmę Europos krikščioniškoje dailėje, jo išplitimą per vienuolijas (cistersų, benediktinų, dominikonų), Gombosi pasiremia teologiniu ir liturginiu to meto kontekstu. Trečiame skyriuje nagrinėjamas Gailestingumo Marijos atvaizdų plitimo istorinis kontekstas Vengrijoje. Ketvirtame skyriuje atskleidžiama šio atvaizdo reikšmė žmonių pamaldumo praktikoje, parodoma, kaip Gailestingoji Dievo Motina Marija žmonių suvokime tampa aukščiausia ir geriausia jų užtarėja ir gynėja. Pasiremmdama teologiniais veikalais, autorė parodo ikonografinio tipo funkcijas tam tikru laikotarpiu. Šis Marijos atvaizdas buvo suvokiamas kaip globėjos nuo mirties ar mirties akivaizdoje, todėl siūlyta į ją kreiptis bet kuriuo metu, ne tik per šventes, procesijas, atlaidus ir pan., bet ir darbo metu ar pakeliui namo iš lauko darbų. Šis ikonografinis Marijos Užtarėjos tipas buvo labiausiai garbinamas liaudies ir vienuolių, nes jis tvirtai susijęs su vienu pagrindinių žmonijos siekių – saugumo reikme. Šis saugumo poreikis kaskart, kai ištikdavo visuotiniai neramumai ar nelaimės (karai, epidemijos), suaktyvindavo šio atvaizdo kultą ne tik Vengrijoje, bet ir visoje Europoje. Tvirtai tikėta Marijos dvejopo užtarimo reikšme – Dievo Motina kaip geriausia žmonių tarpininkė ir užtarėja prieš Dievo rūstybę per visuotinį prisikė-

limą (Paskutiniajame teisme) ir kaip specialią užtarėją epidemijų (ypač maro) metu. Tad neatsitiktinai viduramžiais buvo paplitusios „Maro madonos“, vaizduojamos pagal Gailestingumo Marijos kompozicinę schemą. Penktame skyriuje nagrinėjama sieninės tapybos ikonografinė programa, aptariami Gailestingumo Dievo Motinos atvaizdai, įtraukti į įvairius ciklus, kompozicijas su kitais personažais. Šeštame skyriuje aptariami savarankiški Gailestingumo Marijos siužetai. Šiame skyriuje išryškinama šio ikonografinio tipo pagrindinio atributo – Marijos apsiausto (skraistės) – reikšmė, jo simbolika. Apsiaustas kaip apsaugos ir globos simbolis buvo žinomas nuo antikos laikų, vėliau tą pačią prasmę jis turėjo Bizantijos ir Vakarų Bažnyčios viduramžių dailėje. Taip pat aptariamas angelų vaizdavimas bei kosminiai šio siužeto simboliai. Septintame skyriuje autorė trumpai apžvelgia Gailestingumo Dievo Motinos vaizdavimą ir vaizdinio žmonių suvokimą reikšmės kitimą iki XX a. Vengrams šis siužetas vėl suaktualėjo 1918–1920 m. istorinių kataklizmų metu, kai vengrai meldėsi už savo šalies vienybę ir siekė Gailestingosios Motinos apsaugos Vengrijai. Jei pažvelgtume į Lietuvos situaciją, tai, pasiremiant minėtu A. Aleksandravičiūtės straipsniu, aptariamas ikonografinis tipas išliko svarbus Lietuvoje iki pat XIX a. vidurio, o tai paaiškinama visuomenės praradimais ir išgyvenimais, patirtais Lietuvos–Lenkijos valstybės smukimo, padalijimo ir valstybingumo praradimo laikotarpiu (Aleksandravičiūtė 2002: 106). Šiuo septintuoju labai trumpu skyriumi ši knyga ir užsibaiigia, tad pasigedau išsamesnių išvadų, kurios paprastai pateikiamos atskirai knygos pabaigoje.

Labai svarbi knygos dalis – katalogas. Jame yra visi autorės tirti sieninės tapybos pavyzdžiai. Kiekvienas kūrinys kataloguojamas tokia tvarka: pateikiamas

katalogo numeris, kūrinio pavadinimas, kilmė, vieta, išmatavimai, technologija, ikonografija (čia gana detalai aprašoma konkretaus kūrinio ikonografija, nurodoma jo aplinka), kopijos (jei buvo daromos šio kūrinio kopijos, tai nurodoma, kada ir kur, jų technika, sukūrimo metai, autorius), fotografija (kas ir kada fotografavo, kuriame archyve saugoma fotografija), literatūra (kas buvo skelbiama apie konkretų kūrinį ar kur jis buvo paminėtas), pastabose nurodoma būklė, restauravimas, kiti duomenys. Šį katalogą galime traktuoti ir kaip atskirą šaltinį viduramžių dailės ir religijos tyrimams.

Knygoje pateiktos dvi lentelės yra informatyvios ir padeda geriau orientuotis kataloge ir tyrime. Vienoje lentelėje pateikiamos tirtų sieninės tapybos pavyzdžių vietovės, nurodomas ir atitinkamo kūrinio katalogo numeris. Kitoje lentelėje pateikiama Gailestingumo Marijos ikonografija – suregistruota tirtoji sieninė tapyba pagal jos funkcijas liturginėje erdvėje, pagal ikonografinius siužetus, kuriuose pasirodo Gailestingoji Dievo Motina, pagal savarankiškus Gailestingosios Marijos ikonografinius tipus, pagal ikonografinius atributus. Priešlapyje pateikiamas ir tyrimų žemėlapis.

Knyga iliustruota spalvotomis nuotraukomis, sudėtomis knygos pabaigoje. Iš jų matome, kad autorei neretai teko sunkus uždavinys – iš sunykusių sieninės tapybos fragmentų atkurti visą vaizdą, jį interpretuoti konkrečios bažnyčios ikonografinės programos kontekste. Interpretacijos lygmuo yra aukštas – autorė naudojami ne tik sieninės tapybos kūriniais, jų fragmentais, bet pasitelkia teologinius raštus, kitų šalių pavyzdžius, liaudies religingumo tyrimus.

Ši knyga vertinga ne tik išsamia vieno Dievo Motinos ikonografinio tipo analize, bet ir tuo, kad šis Dievo Motinos siužetas nagrinėjamas kompleksiskai iš istorijos,

menotyros ir etnologijos mokslų perspektyvos. Tad knyga naudinga viduramžių istorijos specialistams, dailėtyrininkams, taip pat liaudies religijos tyrinėtojams, etnologams. Žvelgiant iš užsieniečio skaitytojo pozicijų, pabrėžtinas knygos pranašumas yra tai, kad ji išleista dviem kalbo-

mis – vengrų ir vokiečių. Svarbu tai, kad į vokiečių kalbą išversta ne santrauka, bet visi skyriai, taip pat ir katalogas, lentelės. Todėl visas išsamus B. Gombosi tyrimas prieinama ne tik Vengrijos, bet ir kitų šalių tyrinėtojams ir tampa aktualus Europos kultūros istorijos tyrimams.

Skaidrė Urbonienė
Lietuvos istorijos institutas